

Marek Kuryłowicz

**SŁOWNIK
TERMINÓW, ZWROTÓW
I SENTENCJI PRAWNICZYCH
ŁACIŃSKICH ORAZ
POCHODZENIA ŁACIŃSKIEGO**

6. WYDANIE

Marek Kuryłowicz

**SŁOWNIK
TERMINÓW, ZWROTÓW
I SENTENCJI PRAWNICZYCH
ŁACIŃSKICH ORAZ
POCHODZENIA ŁACIŃSKIEGO**

6. WYDANIE

Wydawca
Dagna Kordyasz

Redaktor prowadzący
Joanna Ołówek

Opracowanie redakcyjne
Anna Wojciechowska

Projekt okładek serii
Wojtek Janikowski

prawolubni

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujemy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2022

ISBN 978-83-8286-256-0
6. wydanie

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 728 313 462
e-mail: PL-ksiazki@wolterskluger.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
I. Łacińskie terminy i zwroty prawnicze	11
II. Łacińskie sentencje prawnicze	131
III. Polskie terminy prawnicze pochodzenia łacińskiego ...	173

WSTĘP

Niniejszy słownik przeznaczony jest przede wszystkim dla studentów prawa i administracji jako pomoc dydaktyczna. Ma on ułatwić zapoznanie się z łacińską terminologią prawniczą oraz pochodzenia łacińskiego, a przez to również korzystanie z podręczników i innej literatury prawniczej. Język łaciński pozostaje bowiem nadal powszechnym i uniwersalnym językiem w naukach prawnych i bez jego minimalnej przynajmniej znajomości trudno mówić o właściwej i rzetelnej wiedzy prawniczej, a tym bardziej o kulturze prawnej oraz humanistycznej. Dotyczy to także licznych w polskim języku prawniczym terminów wywodzących się z łaciny.

Słownik jest zbiorem terminów, zwrotów i sentencji prawniczych, pomyślanym jako podręczna pomoc. Nie jest to systematyczny, pełny słownik prawniczy łacińsko-polski i do takiej roli nie pretenduje. Zamieszczone terminy podane są bez różniczenia, czy pochodzą z łaciny klasycznej, średniowiecznej czy nowożytnej. Filologów i leksykografów autor prosi dlatego o niezbędną w tym względzie wyrozumiałość.

Nie jest to też słownik prawa rzymskiego, chociaż niewątpliwie stąd wywodzi się większość łacińskiej terminologii prawniczej. W szczególności łacińskie sentencje (paremie, przysłowia i powiedzenia), nie zawsze mają oryginalnie rzymski kształt i rodowód. Sami juryści rzymscy, chociaż w swoim

piśmiennictwie naukowym posługiwali się różnymi definicjami (*definitiones*), regułami (*regulae*), rozróżnieniami (*differentiae*) czy maksymami (*maximae*), to nie formułowali rygorystycznych sentencji ani reguł prawnych. *Regulae* mogły jednak służyć do formułowania zasad ogólnych, wypowiedzianych okazjonalnie przy analizie konkretnego przypadku. Przypominają zatem do pewnego stopnia współczesne zasady prawa, zwłaszcza te nie wyrażone wprost w przepisach prawa, ale sformułowane na podstawie powszechnej praktyki, orzecznictwa sądowego i poglądów doktryny (J. Zajadło – patrz niżej).

Konstruowanie reguł i sentencji nie było jednak prawu rzymskiemu całkiem obce. Pierwszy taki zbiór powstał w kodyfikacji justyniańskiej (tytuł D.50,17: *De diversis regulis iuris antiqui* – „O różnych regułach dawnego prawa” oraz D.50,16: *De verborum significatione* „O znaczeniu słów i powiedzeń”). Tam zebrali kompilatorzy justyniańscy wypowiedzi klasycznych jurystów, którym nadali charakter ogólniejszych reguł¹. W dalszym rozwoju szeroko czerpali z kodyfikacji justyniańskiej średniowieczni glosatorzy i komentatorzy, formułujący na podstawie wypowiedzi jurystów krótkie komentarze (głosy), zawierające niekiedy zwarte powiedzenia. Spora część łacińskich sentencji prawniczych pochodzi zatem ze średniowiecznych opracowań, a nie od samych rzymskich prawników. Papież Bonifacy VIII (ok. 1235–1303) w zbiorze Dekretów z 1298 roku (*Liber sextus Bonifatii VIII*) zamieścił 88 reguł prawnych (*Regulae iuris*), będących pomocą przy stosowaniu prawa kanonicznego².

¹ T. Palmirski, *O różnych regułach dawnego prawa*. 17 tytuł 50 księgi *Digestów*, „Zeszyty Prawnicze” 2006/6/2, s. 221–326 oraz 2007/7/1, s. 311–373.

² A. Dębiński, *Kościół i prawo rzymskie*, Lublin 2008, s. 124–125, 163–172 (tekst łaciński i tłumaczenie).

Wiele łacińskich sentencji prawniczych powstało w późniejszych również wiekach, w szczególności w jurysprudencji angielskiej XVIII–XIX wieku³. Formułowanym wówczas zasadom, zaczerpniętym z lokalnej praktyki i nauki, nadawano często postać łacińskiej sentencji dla dodania w ten sposób wypowiedanemu rozstrzygnięciu powagi i uczoności; nie zawsze pochodziły one natomiast od jurysprudencji rzymskiej. Praktyka tworzenia sentencji łacińskich utrzymała się do dzisiaj w niektórych współczesnych gałęziach prawa.

W słowniku zebrane zostały najczęściej spotykane i powszechnie używane w języku prawniczym określenia łacińskie oraz pochodzenia łacińskiego. W tym sensie może on służyć nie tylko studentom prawa, ale także innym osobom, wykonującym zawody prawnicze lub interesującym się prawem. Podane są jednak proste objaśnienia, bez wnikania w dokładniejszą prawną treść podanych terminów, określeń i sentencji. Całość składa się z trzech części. Pierwsza (I) obejmuje terminy i zwroty łacińskie, druga (II) zawiera wybór łacińskich sentencji prawniczych, zaś trzecia (III – pisana kursywą) przedstawia polską terminologię prawniczą pochodzenia łacińskiego. We wszystkich częściach zastosowany został system wzajemnych odesłań, ułatwiający poruszanie się po hasłach słownika i odnalezienie ich w każdym układzie.

Zainteresowanych szerszym wyborem łacińskich terminów i zwrotów prawniczych należy odesłać przede wszystkim do obszernego opracowania Janusza Sondla, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków 1997. W zakresie

³ A. Stępkowski, *Maksymy prawne na Wyspach Brytyjskich* [w:] *Łacińskie paremie w europejskiej kulturze prawnej i orzecznictwie sądów polskich*, red. W. Wołodkiewicz i J. Krzynówek, Warszawa 2001, s. 71–107.

sentencji prawniczych ukazała się ostatnio publikacja Krzysztofa Burczaka, Antoniego Dębińskiego, Macieja Jończy, *Łacińskie sentencje i powiedzenia prawnicze*, wyd. 3, Warszawa 2018.

Bardziej specjalistyczny charakter mają opracowania: W. Bojarski, W. Dajczak, A. Sokala, *Verba Iuris. Reguły i kazusy prawa rzymskiego*, wyd. 3, Toruń 2007 oraz: *Łacińskie paremie w europejskiej kulturze prawnej i orzecznictwie sądów polskich* (red. W. Wołodkiewicz i J. Krzynówek), Warszawa 2001. Zawierają one również spory wybór łacińskich terminów i sentencji prawniczych. Na uwagę zasługuje ponadto kompendium pt. *Łacińska terminologia prawnicza* pod redakcją naukową Jerzego Zajadło (wydanie 3, Warszawa 2019). Warte polecenia jest także wydawnictwo: *Regulae Iuris. Łacińskie inskrypcje na kolumnach Sądu Najwyższego* (pod redakcją W. Wołodkiewicza), Warszawa 2001 (wydanie 3, 2011) oraz najobszerniejszy ogólny zbiór pod tytułem: *DICTA. Zbiór łacińskich sentencji, przysłów, zwrotów i powiedzeń* (zebrał, opracował i zredagował Czesław Michalunio, Kraków 2004; *Editio maior* 2008).

Obecne szóste wydanie jest kontynuacją poprzednich edycji słownika, ale stanowi jednocześnie jego nową, poprawioną i uzupełnioną wersję. Dodane zostały nowe terminy, zwroty i sentencje, zmieniona została również numeracja sentencji.

Lublin, luty 2022

Marek Kuryłowicz

I

ŁACIŃSKIE TERMINY I ZWROTY PRAWNICZE

A

a capite: od głowy,
od początku

a casu ad casum:
od przypadku
do przypadku

a contrario:
z przeciwieństwa,
przeciwным sposobem;
por. **argumentum**

a maiori ad minus:
rozumowanie
od większego
do mniejszego

a mensa et toro: od stołu
i łóża (separacja);
por. **separatio**

a minori ad maius:
argument w dowodzeniu
od mniejszego
do większego

a posteriori: z następstwa;
wnioskowanie z następstw
o przyczynach

a priori: to, co wcześniejsze;
rozumowanie z przyczyn
o skutkach; orzekanie
z góry bez poznania
sprawy

ab initio: od początku

ab intestato: dziedziczenie
beztestamentowe;
por. **intestatus;**
successio

ab urbe condita:
od założenia miasta
(Rzymu); od początku
(ery rzymskiej)

abalienatio, onis:
pozbycie się własności;
por. **alienatio; abalienacja**

abdication, onis: zrzeczenie
się, ustąpienie;
por. **abdykacja**

aberratio, onis: zboczenie,
odchylenie od normy
– **ictus:** zboczenie działania

abiudicatio, onis:

odmówienie (prawa)
sądowym wyrokiem

abolitio, onis: usunięcie,
zniesienie, odpuszczenie
przewinień; por. *abolicja*;
abolicjonizm

– **legis:** uchylenie ustawy;
por. **abrogatio**;
derogatio

abortio, nis: poronienie,
przedwczesny poród;
por. *aborcja*

abrogatio, nis: zniesienie,
uchylenie (ustawy);
por. **abolitio**; **derogatio**;
lex abrogata

absentia, ae: nieobecność;
por. **cura absentis**;
in absentia; **inter**
absentes; sentencje nr 2 i 3

absolutio, onis:
odłączenie, uwolnienie,
uniewinnienie;
por. *absolucja*

absolutorium, ii: zwolnienie,
uniewinnienie,
ukończenie;
por. *absolutorium*

absolutorius, a, um:

uwalniający,
uniewinniający;
por. **absolutorium**;
sentencja nr 281

absolutum dominium:
władza despotyczna,
absolutna; por. **dominium**

abstraho, ere, xi, ctum:
odciągać, odrywać,
odwodzić, oddzielać;
por. **in abstracto**

abusus, us: nadużycie,
niewłaściwe użycie;
por. **ius abutendi**; **per**
abusum; por. *abuzywny*;
sentencje nr 5 i 72

acceptilatio, onis: formalne
potwierdzenie przyjęcia
świadczenia, akceptylacja

acceptio, onis: odbiór,
przyjęcie; por. *akcept*

accessio, onis: przyłączenie,
rzecz przyłączona;
por. *akcesja*; sentencje
nr 6 i 7

– **possessionis (temporis):**
doliczenie czasu
posiadania poprzednika

accessorius, a, um:

dodatkowy, uboczny;
por. *akcesoryjny*

accidentalia negotii:

składniki dodatkowe
czynności prawnej;
klauzule; por. **negotium**

acclamatio, onis: okrzyk,

okrzyk pochwalny;
por. **per acclamationem**

accresco (adresco), ere,

crevi, cretum: przyrastać,
być dołączonym;
por. **ius accrescendi**
(**adcrescendi**); *akrescencja*

accusatio, onis: oskarżenie,

wniesienie oskarżenia
do sądu; por. *akkuzacja*;
sentencje nr 199 i 252

accusator, ris: oskarżyciel

(w sądzie); por. *akuzator*

accuso, are, avi, atum:

oskarżać, wnosić
oskarżenie do sądu

acquisitio, nis: nabycie,

uzyskanie; por. **causa**
acquirendi; sentencja
nr 127

– **per universitatem:**

nabycie prawa
uniwersalne, ogólne;
por. **per universitatem**;
successio universalis

acta, orum: czynności

(urzędowe), dzieła,
protokoły, dzienniki;
por. *akta*

actio, nis (plur. actiones):

działanie, czynność
procesowa, skarga
sądowa, powództwo;
por. **actor; ago; concursus**
actionum oraz sentencje
nr 9, 10, 27, 73, 75, 223

– **ad exhibendum:**

powództwo (skarga)
o okazanie rzeczy spornej

– **bonae fidei:** powództwo

oparte na dobrej wierze

– **de pauperie:** skarga

(powództwo) z powodu
szkody wyrządzonej
przez zwierzęta;

por. **pauperies**

– **directa:** skarga

bezpośrednia,
przysługująca
wierzycielowi do realizacji
jego uprawnienia

- **doli:** skarga (powództwo) z tytułu użytego podępu; por. **dolus**
 - **famosa (plur. actiones famosae):** skarga (powództwo) pociągające za sobą infamię, niesławę; por. **famosus; infamia**
 - **in personam:** skarga (powództwo) przeciwko określonej osobie ze stosunku obligacyjnego
 - **in rem:** skarga (powództwo) służące do ochrony praw rzeczowych
 - **negatoria:** skarga negatoryjna (przecząca), służąca właścicielowi do ochrony własności; por. **negatorius; negatoryjny**
 - **Pauliana:** skarga Pauliańska, przysługująca w razie pokrzywdzenia wierzyciela przez działania dłużnika; por. **fraus creditorum; Pauliańska skarga**
 - **perpetua:** skarga (powództwo) wieczysta, nieulegająca przedawnieniu
 - **poenalis:** skarga (powództwo) karne, służące do dochodzenia kar pieniężnych w postępowaniu cywilnym; por. **poena; poenalis; penalny**
 - **popularis:** skarga dostępna dla każdego obywatela, wnoszona w interesie publicznym
 - **praeiudicialis:** skarga (powództwo) zmierzające do wstępnego ustalenia prawa lub stosunku prawnego; por. **praeiudicium; prejudycjalny; prejudykat**
- activus, a, um:** czynny;
por. *aktywa*
- actor, ris:** powód (w procesie cywilnym); sentencje nr 11, 12, 193, 274;
por. **actio; ago**
- actus, us:** działanie, czynność (prawna), akt; por. **ago; cura ad actum; nihil actus; unitas actus; uno actu; akt;** sentencje nr 13, 159 i 301

actus nullus: czynność
(prawna) nieważna

ad absurdum:
do niedorzeczności,
rozumowanie prowadzące
do niedorzeczności

ad acta: do akt,
sprawa odłożona jako
załatwiona

ad eventum: dla wywołania
określonych skutków;
por. **forma ad eventum**

ad exemplum: na przykład

ad extremum: na koniec,
ostatecznie

ad finem: do końca

ad hoc: właśnie do tego,
doraźnie

ad incertas personas:
do nieoznaczonych osób;
por. **traditio**

ad interim: tymczasowy,
tymczasowo

ad oculos: naocznie,
(stawić) do oczu,
wykazać naocznie;
por. **demonstratio**

ad personam: w odniesieniu
do konkretnej osoby;
por. **argumentum**

ad probationem: dla celów
dowodowych (**forma**);
por. też **probatio**;
probatoryjny

ad rem: do rzeczy,
do właściwej
sprawy (tematu);
por. **argumentum**

ad solemnitate: pod
rygorem nieważności
(forma); por. **solemnis**

ad verbum: co do słowa;
dosłownie

ad vocem: w samą porę;
co się tyczy tej kwestii;
w tej sprawie

adcreasco: patrz **accresco**

adfiliatio: patrz **affiliatio**

ad finitas, atis: powi-
nowactwo;
sentencja nr 95

adhaesio, onis: złączenie,
wzajemne powiązanie;
por. **adhezja; adhezyjny**

adhaero, ere, haesi, haesum:

przylegać, być dodanym;

por. **adhaesio**; *adhezyjny*

administratio, onis:

zarządzanie, prowadzenie
spraw; por. **libera**

administratio;

administracja

admonitio, nis: upomnienie,

wezwanie, ostrzeżenie;

por. *admonicja*

adnotatio, onis: uwaga,

zapisek (na marginesie);

por. *adnotacja*

adoptio, nis: przysposobienie

dziecka; por. *adopcja*;

sentencja nr 14 i 172

– **minus plena:**

przysposobienie niepełne

– **plena:** przysposobienie

pełne

adoptivus, a, um:

pochodzący z adopcji

(przysposobienia)

adquisitio, nis: patrz

acquisitio

adulterium, ii: cudzołóstwo;

także: podrabianie,

falszowanie

adversarius, ii: przeciwnik,

przeciwnik procesowy;

por. *adwersarz*

advocatus, i: doradca,

rzecznik, obrońca;

por. *adwokat*; sentencja

nr 203

– **diaboli:** adwokat diabła,

tj. obrońca sprawy

niesłusznej; w procesie

kanonizacyjnym

duchowny wyszukujący

argumenty przeciw

kanonizacji

aequalis, e: równy,

jednakowy, równomierny;

por. **aequitas**;

sentencje nr 103 i 224

aequitas, tis: słuszność,

równość wobec prawa,

sprawiedliwość;

sentencje nr 111, 117, 136,

175 i 243; por. **bonum et**

aequum; ex aequo

et bono

aequivalens, ntis: mający

równą wartość, równo

znaczący; por. *ekwiwalent*

aerarium: skarb publiczny,

skarb (majątek) państwa

aestimatio, nis: ocena,
oszacowanie wartości;
por. **litis aestimatio**

affectio, onis: wola, zamiar,
nastawienie; por. **pretium
affectionis**

- **maritalis:** wola
mężczyzny i kobiety
utrzymywania swojego
związku jako małżeństwo
- **societatis:** zamierzony
przez współników cel,
leżący u podstaw spółki

affectus, us: uczucie,
silne wzruszenie;
por. *afekt*

**affiliatio (adfiliatio),
onis:** przyjęcie,
przysposobienie,
usynowienie,
przyłączenie; por. *afiliacja*

affinitas: patrz **adfinitas**

agnatio, onis: więzy
rodzinne, wynikające
z podlegania tej samej
władzy ojcowskiej;
por. *agnacja*

agnatus, i: członek rodziny,
krewny; por. *agnat*

ago, agere, egi, actum:
pędzić, działać,
procesować się,
dokonywać czynności
prawnych; por. **actio,
actor; causam agere** oraz
sentencje nr 15, 16, 26 i 125

aleatorius, a, um: losowy,
zależny od losu;
por. *aleatoryjny*

alibi: gdzie indziej, w innym
miejscu, pod innym
względem

alienatio, onis: zbycie,
oddanie, przeniesienie
prawa (własności) na inną
osobę; por. **abalienatio;
alieno; pactum de non
alienando; alienacja**

alieno, are, avi, atum: oddać,
odstąpić, przenieść;
por. **alienatio; pactum de
non alienando**

alieno nomine: w cudzym
imieniu

alimentarius, a, um:
dotyczący pożywienia,
utrzymania;
por. *alimentacyjny*

alimentum, i: żywność,
środki utrzymania;
por. *alimenty*; sentencja
nr 17

Alma mater: matka
karmicielka;
od średniowiecza
określenie uniwersytetu

altera pars: druga strona
(w procesie)

alternativus, a, um:
przemienny, zamienny;
por. *obligatio alternativa*;
alternatywny

alterum non laedere:
drugiemu (innemu) nie
szkodzić; por. sentencja
nr 133

ambiguitas, atis:
dwuznaczność, niejasność;
sentencje nr 20, 49 i 104

amnestia, ae: zapomnienie
przeszłości, darowanie
kar; por. *amnestia*

amortisatio, onis: umorzenie;
por. *amortyzacyjny*

analogia, ae: podobieństwo,
równy stosunek

- **iuris:** analogia z prawa
- **legis:** analogia z ustawy

anatocismus, i: płacenie
odsetek od zaległych
odsetek; por. *anatocyzm*

animus, i: duch, dusza, wola,
zamiar

- **detendi:** wola dzierżenia
rzeczy; por. *detentio*
- **donandi:** wola dokonania
darowizny; por. *donatio*;
donacja
- **furandi:** zamiar
popelnienia kradzieży;
sentencja nr 93 (*affectus
furandi*)
- **negotia aliena gerendi:**
wola prowadzenia
cudzych spraw (bez
zlecenia); por. *negotiorum
gestio*
- **novandi:** wola
odnowienia
(zobowiązania);
por. *novatio*; *nowacja*
- **occidendi:** zamiar
dokonania zabójstwa
- **possidendi:** wola
posiadania rzeczy;
por. *corpore et animo*;
possessio; *solo animo*

– **rem sibi habendi**: wola (posiadacza) zatrzymania rzeczy dla siebie;
por. **corpore et animo**;
possessio

anno corrente: w roku bieżącym

Anno Domini: Roku Pańskiego; w skrócie: A.D.

ante Christum natum: przed narodzeniem Chrystusa;
w skrócie: a.C.

ante diem: przed terminem;
por. też: **status quo ante**

antichresis, is: umowa między zastawcą a zastawnikiem o pobieranie pożytków z rzeczy zastawionej;
por. **pactum antichreticum**; *antychreza*

apices iuris: subtelności prawa, sztuczki prawne

appellatio, onis: zwrócenie się o pomoc, odwołanie się od wyroku sądowego do sądu wyższego;
por. *apelacja*; sentencja nr 267

applicatio, onis: przyłączenie, zastosowanie; por. **applico**; *aplikacja*

applico, are, avi, atum: odnosić się, stosować, dołączyć; por. **applicatio**

approbatio, onis: uznanie, wyrażenie zgody;
por. *aprobacja*; *aprobata*

approbo, are, avi, atum: uznawać za słuszne, pochwalać;
por. **approbatio**

appropriatio, onis: przywłaszczenie

aquae et ignis interdictio: zakaz korzystania z wody i ognia (połączony z karą wygnania)

arbiter, i: rozjemca w sporze, sędzia polubowny;
por. *arbiter*

– **ex compromisso**: rozjemca, sędzia ustanowiony na podstawie zapisu na sąd polubowny;
por. **compromissum** oraz sentencje 22 i 24